

KS. RYSZARD KAMIŃSKI

ŚRODOWISKO SPOŁECZNE A PRZYNALEŻNOŚĆ DO PARAFII W ŚWIETLE BADAŃ SOCJOLOGICZNYCH KUL

Problem przynależności religijnej budzi zainteresowanie¹ tak z teoretycznego, jak i praktycznego punktu widzenia. Od strony teoretycznej przyczynia się on do pogłębienia badań nad religijnością, Kościołem i parafią², z praktycznej zaś strony stanowi on wezwanie do większej troski ze strony grup i instytucji religijnych, szczególnie na poziomie parafialnym, o wychowanie wartościowych członków³.

Przynależność religijna jest zjawiskiem złożonym i wieloaspektowym, można rozpatrywać ją w różnych wymiarach: teologicznym⁴, prawnym⁵, histo-

---

¹ Wskutek dokonujących się przemian cywilizacyjnych ulega zmianom nie tylko świadomość religijna, ale także instytucjonalna przynależność do społeczności religijnej. Por. W. Piwoński. *Religijność wiejska w warunkach urbanizacji*. Warszawa 1971 s. 32-38; tenże. *Kierunki przemian religijności*. „Życie i Myśl” 27:1978 z. 3 s. 2-5.

² Por. *L'appartenance religieuse. Conference Internationale de Sociologie Religieuse*. Bruxelles 1965; A. Toldo. *Il senso dell'appartenenza psico-sociologica alla Chiesa. Rilevazioni tra i fedeli di una grande città e diocesi d'Italia*. Bologna 1962; E. Pin. *Religiosité et appartenance a l'Eglise dans le XX arrondissement de Paris*. Roma 1968; E. Pin, C. Cavallin. *La religiosità dei Romani*. Roma 1969.

³ Por. F. Boulard. *Appartenance religieuse et pastorale*. W: *L'appartenance religieuse* s. 193-220; C. Floristan. *Appartenance a l'Eglise et catechumenat*. „Paroisse et liturgie” 1971 nr 1 s. 483-494; A. Turek. *Qui fait partie de l'Eglise?* „Communaute et liturgie” 1975 nr 3 s. 220-225.

⁴ Naukę o przynależności do Kościoła przekazał Sobór Watykański II w *Konstytucji o Kościele* nr 13-18. Pełna przynależność do Kościoła obejmuje dwie płaszczyzny: wertykalną (transcendentalną) i horyzontalną (instytucjonalną), podyktowane przez dwuwymiarową strukturę Kościoła. Teologiczny aspekt przynależności religijnej był podejmowany w ostatnich latach przez wielu teologów. Por. m.in.: G. Dejaifve. *L'appartenance a l'Eglise du Concile de Florence a Vatican II*. „Nouvelle revue theologique” 99:1977 nr 1 s. 21-50; F. Coccopalmerio. *La dottrina dell'appartenanza alla Chiesa nell'insegnamento del Vaticano II*. „La scuola cattolica” 98:1970 nr 2 s. 215-238; J. G. Pagé. *Les conditions de l'appartenance*. „Communio” 5:1976 s. 28-39; C. Dages. *Cette Eglise qui nous appartient pas*. Tamże s. 2-8; K. Lehmann. *Zur Frage „Wer ist Glied der Kirche”* Tamże s. 193-195; M. Kaiser. *Zugehörigkeit zur Kirche*. Tamże s. 196-206; S. Nagy. *Problematyka przynależności do Kościoła w nauce II Soboru Watykańskiego*. W: *Chrześcijańin w świecie*. Praca zbiorowa pod red. J. Majki. Wrocław 1979 s. 71-78; R. Łuka-

rycznym⁶, statystycznym⁷, psychologicznym⁸, psycho-społecznym⁹, socjologicznym¹⁰ i pastoralnym¹¹. Wykreślenie wyraźnej linii podziału w punkcie widzenia wymienionych dyscyplin naukowych nie jest łatwe. Nie można analizować przynależności religijnej bez odniesienia do grupy, w której jednostka uczestniczy jako jej członek. Stąd kompleksowe opracowanie przynależności religijnej wymaga współpracy różnych dziedzin naukowych¹². Na treść artykułu złoży się opracowanie przynależności do parafii w aspekcie socjologicznym.

Zagadnienie przynależności religijnej może być przedmiotem analizy z potrójnego punktu widzenia: w odniesieniu do jednostki, do grupy religijnej i do kontekstu zewnętrznego Kościoła¹³.

s z y k. *Problem przynależności do Kościoła Chrystusowego w ujęciu Konstytucji Lumen Gentium Soboru Watykańskiego II*. „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 14:1967 z. 2 s. 61-81.

⁵ Charakterystykę przynależności prawnej do Kościoła podaje m.in.: W. Menges. *Appartenance a l'Eglise et identification a l'Eglise*. W: *L'appartenance religieuse*. Bruxelles 1965 s. 155-172.

⁶ Charakterystykę przynależności religijnej w aspekcie historycznym podaje m.in.: E. Pin. *Les modes d'appartenance a l'Eglise et leur evolution*. W: H. Carrier, E. Pin. *Essais de sociologie religieuse*. Paris 1967 s. 425-449; tenże. *La paroisse catholique*. Paris 1963 s. 60-63; F. A. Isambert. *Perspectives historiques sur l'appartenance religieuse*. W: *L'appartenance religieuse* s. 9-27; G. Pinckers. *Propositions pour l'evolution de la paroisse*. „Confrontations” 1968 nr 2 s. 130-157.

⁷ O przynależności statystycznej mówi m.in.: A. Spencer. *Vers une definition statistique de l'appartenance a l'Eglise*. W: *L'appartenance religieuse* s. 31-58.

⁸ Por. A. Godin. *Aspects psychologiques de l'appartenance a l'Eglise*. W: *L'appartenance religieuse* s. 61-97; A. Vergotte. *Psychologie religieuse*. Bruxelles 1968.

⁹ Por. H. Carrier. *Psycho-sociologie du lien d'appartenance a l'Eglise*. W: *L'appartenance religieuse* s. 99-118; tenże. *Psycho-sociologie de l'appartenance religieuse*. Rome 1966; L. Kruse. *Gruppen und Gruppenzugehörigkeit*. W: *Handbuch der Psychologie*. Bd. 7. Göttingen 1969 kol. 1539-1593; A. Terstenjak. *Psychosozologie der Zugehörigkeit zur Kirche*. „Internationales Jahrbuch für Religions-soziologie” Köln-Opladen 1968; D. Hameline. *Identité psychosociale et institution*. „Lumiere et vie” 23:1974 nr 116 s. 31-33.

¹⁰ Por. E. Pin. *Appartenance religieuse et structure*. W: *L'appartenance religieuse* s. 121-130; G. Milanesi. *Sociologia della religione*. Torino 1973 s. 117-145; W. Piwowarski. *Religijność miejska w regionie uprzemysłowionym*. Warszawa 1977 s. 292-327; J. Mariański. *Przynależność do Kościoła jako problem badawczy*. „Chrześcijanin w świecie” 6:1972 s. 27-43; U. Boos-Nünning. *Dimensionen der Religiosität*. München 1972 s. 50-54; 110-115.

¹¹ Por. Boulard, jw. s. 193-220; Floristan, jw. s. 483-494; Turek, jw. s. 220-225; A. Toldo. *I tre vicariati di Bazzano e „dintorni” Monte s. Pietro e Savigno*. Bologna 1960 s. 350-351.

¹² Próbę taką podjął J. Audinet w pracy doktorskiej pt.: *Le groupe catholique. Etude sur la relation de l'individu au groupe dans l'Eglise*. Paris 1969 (mps Archiwum Instytutu Katolickiego w Paryżu).

¹³ O przynależności do religii chrześcijańskiej bez kontekstu grupowego można mówić w odniesieniu do osób, które zachowały wiarę w Boga, lecz nie są związane z żadnym konkretnym Kościołem, tzw. wierzący niekościelni.

Przynależność religijna w aspekcie jednostkowym stanowi przedmiot psychologii i psycho-socjologii. Psychologia zajmuje się podmiotową strukturą przynależności i analizuje związek jednostki z przedmiotem religijnym, którym jest Kościół. Pełny kontakt jednostki z Kościołem realizuje się w trzech płaszczyznach: poznawczej, uczuciowej i działaniowej¹⁴. Z punktu widzenia psycho-socjologii przynależność religijna jest specyficzną postawą członka wobec grupy religijnej¹⁵. Postawa ta jest dyspozycją, podstawowym dynamizmem, dzięki któremu jednostka spostrzega Kościół, czuje się zaangażowana, uczestniczy w jego działaniach, z niego czerpie inspiracje do motywacji i zachowań¹⁶. Postawa ta podlega swoistej mobilności w znaczeniu pozytywnym i negatywnym¹⁷.

Przynależność religijna w aspekcie grupowym stanowi przedmiot socjologii¹⁸. W tej dziedzinie wiedzy analizuje się problem przynależności z różnych punktów widzenia. Najczęściej jednak wymienia się trzy podejścia: obiektywne¹⁹, subiektywne²⁰ i kulturowe²¹. Socjologowie przyjmują kilka podstawowych kryteriów przynależności do grupy religijnej²². Interesuje ich ten problem od strony konsekwencji społecznych, a nie przeżyć jednostki.

¹⁴ Wyrazem powstawania relacji poznawczej między jednostką a Kościołem jest powstawanie świadomości przynależenia do Kościoła, odbicie przedmiotu odniesienia religijnego, świadomość obecności Kościoła w nas. Chodzi tu o osobiste powiązania, jakie powstają między obiektywnymi elementami Kościoła i subiektywnymi korelatami. Zdaniem wielu autorów istota związku między osobą a Kościołem polega na relacjach uczuciowych. W tym ujęciu przynależność do Kościoła polegałaby na uczuciowym przyłgnięciu jednostki do religii lub jej części składowej i określa się ją jako poczucie przynależności. W płaszczyźnie działaniowej związek katolika z Kościołem realizuje się przez udział jednostki w czynnościach wspólnotowych grupy religijnej. W tym ujęciu przynależność ukazuje się jako dynamiczne uczestnictwo w życiu wspólnotowym Kościoła.

¹⁵ Carrier. *Psycho-sociologie de l'appartenance religieuse* s. 49-50; W. Goddijn. *La participation religieuse*. W: *L'appartenance religieuse* s. 141-142.

¹⁶ Carrier. *Psycho-sociologie de l'appartenance* s. 49.

¹⁷ Zmiany negatywne ujawniają się w naruszeniu integralności wierzeń, opuszczaniu praktyk religijnych i zerwaniu przynależności z religią. Odpowiadają im z punktu psychologicznego stany niezadowolenia, zubożenia i faktycznego zerwania z grupą. Zmiany pozytywne dotyczą dynamicznego rozwoju postaw społecznych przez większe uczestnictwo w grupie i umocnienie poczucia przynależności religijnej.

¹⁸ Por. Audinet, jw. s. 11-72.

¹⁹ W ujęciu obiektywnym przynależność do grupy pojmowana jest jako równoważnik więzi społecznej. Przynależność do grupy dokonuje się przez więź społeczną.

²⁰ W subiektywnym ujęciu przynależności chodzi o proces wejścia jednostki do grupy i wytworzenie się subiektywnego obrazu jej członkostwa i uczestnictwa. Najtrwalsze i najbliższe związki łączą ludzi w grupach małych, bo formy więzi subiektywnej wynikają z form styczności osobistych i relacji, gdzie czynnik emocjonalny odgrywa ważną rolę. Subiektywna przynależność jest utożsamiana często z poczuciem identyfikacji jednostki z grupą.

²¹ W ujęciu kulturowym przynależność do Kościoła analizowana jest na płaszczyźnie kultury religijnej.

²² Na ogół przyjmuje się następujące kryteria w opisie przynależności do Kościoła: kryte-

Analiza więzi zachodzących między jednostką a grupą religijną prowadzi do ujęcia grupy od strony jej zwartości i jedności społecznej oraz pozwala ująć przynależność do Kościoła w kategoriach grupowych. Socjologia, badając spójność grup religijnych, dochodzi do odkrycia zróżnicowania w stopniach przynależności religijnej²³.

Przynależność religijna jest związana ze strukturami społeczno-kulturowymi, czyli z kontekstem zewnętrznym Kościoła. H. Carrier wymienia kilka kontekstów zewnętrznych Kościoła, związanych z przynależnością do Kościoła²⁴.

Specyficzna dla Kościoła katolickiego struktura organizacyjna oraz powiązania subiektywnej przynależności religijnej z grupami religijnymi implikuje potrzebę analizy przynależności religijnej na niższych szczeblach organizacyjnej struktury Kościoła. Przynależność religijna katolika odnosi się przede wszystkim do Kościoła, ale nie wyklucza to prawdy, że w płaszczyźnie psycho-społecznej przynależność ta realizuje się poprzez struktury pośrednie o charakterze lokalnym. Rola struktur pośrednich w procesie przynależności religijnej nabiera szczególnego znaczenia w kontekście społeczeństwa pluralistycznego²⁵. Struktury pośrednie stanowią pierwszy szczebel w powstawaniu przynależności do Kościoła. Są one pomostem między jednostką a społecznością religijną o charakterze uniwersalnym. W dotychczasowych badaniach szczególną uwagę zwrócono na parafię, stanowiącą najmniejszy, ale szczególnie trwałe element w strukturze organizacyjnej Kościoła²⁶.

Przynależność do parafii, z teologiczno-prawnego punktu widzenia, jest równoznaczna z przynależnością do Kościoła. Parafia bowiem nie wnosi specyficznych elementów modyfikujących przynależność do Kościoła. Grupę parafialną obowiązują te same wartości i normy, co globalną społeczność re-

---

rium formalno-prawne, przyjęcie wartości Kościoła, akceptacja norm, minimum interakcji z Kościołem, świadomość przynależności do Kościoła i świadomość akceptacji członka przez Kościół. Układ w wymienionych kryteriach u każdego z autorów jest nieco inny. Por. Carrier. *Psycho-sociologie du lien d'appartenance a l'Eglise* s. 111-113; W. Piwoarski. *Parafia katolicka jako grupa społeczna*. „Zeszyty Naukowe KUL” 12:1969 nr 3 s. 44-47; Boos-Nünning, jw. s. 50-51.

²³ Przynależność do Kościoła nie przedstawia się jednakowo na płaszczyźnie tak uczestnictwa w wartościach i interakcjach członków grupy, jak i w zakresie identyfikacji z grupą. Skala intensywności zawiera na jednym biegunie przynależność czysto deklarowaną – formalną, a na drugim biegunie znajduje się pełna identyfikacja z Kościołem. Między tymi biegunami znajduje się wiele stopni pośrednich uczestnictwa i identyfikacji z Kościołem.

²⁴ Por. Note *introdutive á la VII Conference Internationale de Sociologie Religieuse*. „Social Compass” 9:1962 nr 1-2 s. 135-139; J. Remy, F. Hambye. *L'appartenance religieuse comme expression de structures culturelles latentes: probleme de methode*. Tamże 14:1969 nr 3 s. 328.

²⁵ Por. Carrier. *Psycho-sociologie du lien* s. 110-111; Boulard, jw. s. 193-198.

²⁶ Por. Pin. *Appartenances religieuses et structures* s. 126-127; Carrier. *Psycho-sociologie du lien* 110-111; A. Mazzoleni. *L'evangelizzazione nella comunità parrocchiale*. Alba 1975 s. 59-60.

ligijną. W kontekście ogólnokościelnym parafia stanowi mikrostrukturę globalnej społeczności religijnej, grupę religijną całkowicie przyporządkowaną Kościołowi. W parafii znajdują odbicie przemiany i procesy dokonujące się w Kościele lokalnym i Kościele powszechnym²⁷

1. STAN BADAŃ NAD PARAFIĄ KATOLICKĄ

Studia nad społecznościami lokalnymi, podejmowane przez różne ośrodki naukowe, koncentrowały się głównie na parafii. Prace te w przeważającej mierze miały charakter socjograficzny i posługiwały się metodą monograficzną²⁸. Dorobek w tej dziedzinie jest znaczny, chociaż publikowanych prac jest niewiele²⁹

Badania prowadzone na KUL zmierzają do określenia religijności konkretnej parafii oraz opisanie zależności między religijnością katolików a ich cechami społecznymi, demograficznymi, zawodowymi, wykształceniem itd. Chodzi o ustalenie czynników różnicujących i warunkujących aktualny stan życia religijnego badanych parafii, o opisanie cech religijności i jej zabarwienie kulturowe, o określenie dokonujących się przemian. W dalszej perspektywie chodzi o kompleksową analizę religijności w różnych regionach Polski³⁰. Kilka monografii poświęconych jest w całości problemowi przynależności do poszczególnej parafii, inne zajmują się tym problemem z okazji badań nad religijnością. Studia nad parafią prowadzone przez KUL obejmują kilkadziesiąt różnych społeczności lokalnych, spośród których wzięto tutaj pod uwagę tylko niektóre³¹.

²⁷ Por. F. Houtart. *La paroisse dans la ville*. W: *Milieu urbain et communauté chrétienne*. Paris 1968 s. 339; tenże. *Sociologie de la paroisse comme assemblée eucharistique*. „Social Compass” 10:1963 nr 1 s. 75-90; A. Mazzoleni. *La funzione della parrocchia nella Chiesa*. „Presbiteri” 8:1971 s. 587-606.

²⁸ Z metod i technik badawczych najczęściej stosowano ankietę i wywiad realizowany na próbie reprezentowanej, przyjętej drogą losowania systematycznego. Wykorzystano przy tym różne typy obserwacji, obliczenia frekwencji w świątyni oraz materiały znajdujące się w archiwach kościelnych.

²⁹ Wiele tytułów i sprawozdań z tych prac było podanych w biuletynie socjologii religii wychodzącym w kwartalniku „Collectanea Theologica”

³⁰ W. Piwoński. *Rozwój kierunków, problematyki i metod badań w polskiej socjologii religii*. „Studia Warmińskie” 8:1971 s. 380.

³¹ Parafie wiejskie: Berest, Bilnów, Fałyny, Iwonicz, Jelonki, Kołaki, Kobyły, Kostkowo, Lubiel, Szczepankowo, Kulesze Kościelne, Urzędów, Wolanowo oraz PGR w: Stary Przylep, Olecko, Łaski Lubuskie, Dziedzgoń i Golczewo; Parafie miejsko-wiejskie: Chojny Szczecińskie, Łapy, Łęczna, Ostrów Mazowiecka, Rejowiec, obie parafie w Suwałkach.

Parafie miejskie: Kazimierz, Nowa Huta, Puławy, parafia farna w Płocku, parafia Matki Boskiej Częstochowskiej w Warszawie, parafia św. Piotra i Pawła oraz parafia Niepokalanego Poczęcia NMP w Katowicach.

Parafia jest swego rodzaju zbiorowością społeczną i można w niej odnaleźć elementy występujące w grupie społecznej³². Stąd pojęcie grupy społecznej stanowiło podstawę badawczą w wielu monografiach.

Parafie mogą stanowić grupy mniej lub więcej spójne, niezależnie od liczby parafian. Zwartość parafii zależy od struktury, która jej jest narzucona, oraz od woli parafian należenia do parafii³³. Katolicy należą do parafii mocą powiązań instytucjonalnych. Jest to przynależność obiektywna, opierająca się na instytucjonalnych relacjach jednostki z instytucją parafialną. Oprócz przynależności obiektywnej jest jeszcze przynależność subiektywna, polegająca na zaangażowaniu wewnętrznym, na przywiązaniu psycho-społecznym członka do grupy religijnej³⁴. Poczucie subiektywnej przynależności prowadzi do współdziałania na rzecz grupy religijnej; z kolei to ostatnie suponuje możliwość uprzedniej identyfikacji z grupą religijną³⁵. Subiektywna przynależność do parafii jest ważnym elementem sprawnego jej funkcjonowania. Działalność oraz atrakcyjność grupy związane są z jej spójnością wewnętrzną³⁶. Tymczasem w praktyce – jak zauważył J. D. Donovan – nie docenia się należyte subiektywnego aspektu przynależności do parafii, a konsekwencje tego zaniedbania odbijają się na funkcjonowaniu wspólnoty. Parafię traktuje się jako luźny zbiór jednostek, instytucję powołaną do umożliwienia spełniania praktyk religijnych. Relacje wewnętrzne oraz subiektywna przynależność do parafii nie zawsze mają odpowiednią rangę w jej życiu³⁷

W badaniach nad przynależnością do parafii zwracano uwagę na przejawy solidarności między poszczególnymi parafianami, solidarności parafian z duchowieństwem oraz identyfikacji z grupą parafialną³⁸. Kierunek dotychczasowych badań nad przynależnością do parafii wyznacza dalszy układ artykułu³⁹

³² Por. Piwo w a r s k i. *Parafia katolicka jako grupa społeczna* s. 44.

³³ E. P i n. *Introduction à l'étude sociologique des paroisses. Criteres de classification et typologies*. Vanves 1956 s. 33-34.

³⁴ A u d i n e t, jw. s. 288-289; H. C a r r i e r. *Psycho-sociologie du lien* s. 107.

³⁵ P i w o w a r s k i. *Religijność miejska* s. 292-293.

³⁶ P i n. *Introduction* s. 33.

³⁷ J. D. D o n o v a n. *The Sociology of the Parish*. Chicago 1953 s. 76.

³⁸ Chodziło w badaniach prowadzonych przez KUL o subiektywne autodeklaracje badanych, dotyczące różnych stopni akceptacji instytucji religijnych oraz o zasięg udziału katolików w działaniach wspólnogrupowych, podejmowanych w imieniu grupy i dla dobra grupy religijnej. Obie płaszczyzny przynależności wzajemnie się uzupełniają.

³⁹ Z trzech odmiennych płaszczyzn przynależności, mianowicie: kultury, interakcji i świadomości, skoncentrowano się tutaj na dwóch ostatnich, ze względu na ograniczone ramy artykułu. W ramach tych dwóch płaszczyzn poruszono następujące zagadnienia szczegółowe: identyfikacja z parafianami, duchowieństwem i parafią, a w ramach tego świadomość przynależności i formy interakcji na rzecz parafii.

2. IDENTYFIKACJA Z PARAFIANAMI

Parafie objęte badaniami odznaczają się zróżnicowanymi warunkami historycznymi, kulturowymi i środowiskowymi⁴⁰. Te czynniki wywierają wpływ na świadomość ludzi i na wzajemne ich relacje. Współzycie międzyludzkie natomiast jest jednym z czynników kształtujących przynależność parafialną.

Z badań w Nowej Hucie i Płocku⁴¹ wynika, że ponad 30 % parafian nie utrzymuje stosunków sąsiedzkich w tym samym bloku, osiedlu czy ulicy. Preferują oni typ anonimowego sąsiedztwa, w którym osoby blisko mieszkające nie znają się, lub jeśli znają się, to chcą zachować dystans między sobą. Bliskość przestrzenna nie staje się w tym przypadku bliskością społeczną. Wzajemne świadczenia dotyczą najczęściej udzielania sobie pożyczek, przekazywania informacji, dokonywanie napraw, korzystanie z telefonu sąsiada itd. Wymiana usług nie posiada jednak głębszej treści społecznej i jeszcze nie świadczy o intensywnym życiu sąsiedzkim. Więź społeczna pełniej dokonuje się przez odwiedziny, wspólne spędzanie wolnego czasu, udział w uroczystościach rodzinnych itd.⁴²

Badania w Nowej Hucie i Płocku wykazują także, że pierwszym czynnikiem społecznej podstawy nawiązywania kontaktów sąsiedzkich jest bliskość zamieszkania, wspólne zainteresowania i znajomość z miejsca pracy. Motywy światopoglądowe, wykształcenie i pochodzenie z tych samych stron odgrywają drugorzędną rolę w selekcjonowaniu i intensyfikacji stosunków sąsiedzkich⁴³.

Z badań, prowadzonych w parafiach Nowej Huty i Płocka, nad rolą czynnika religijnego w doborze przyjaciół wynika, że respondenci deklarujący się jako „głęboko wierzący”, wchodzą w bliższe kontakty z ludźmi o zbliżonych do nich poglądach religijnych. Wśród osób deklarujących się jako „wierzący” powyższa prawidłowość nie sprawdza się w całej rozciągłości, a w nawiązywaniu relacji przyjacielskich dopuszcza się osoby niewierzące i obojętne religijnie. Grupa „wątpiących” i „obojętnych religijnie” nie preferuje określonego modelu religijnego od kandydata na przyjaciela. W porównaniu do kategorii „głęboko wierzących” i „wierzących” powiększa się w tej grupie liczba osób o rozluźnionych kontaktach z Kościołem. Trudno jest jednak rozstrzygnąć, na ile odnotowana w poszczególnych przypadkach harmonijność poglądów reli-

⁴⁰ Por. Piwo w a r s k i. *Religijność wiejska* s. 240-241; tenże. *Religijność miejska* s. 41-68.

⁴¹ Prowadzili badania: J. Mariański w Płocku i S. Karsznia w Nowej Hucie.

⁴² J. Mariański. *Więź społeczna parafii katolickiej w rejonie uprzemysłowionym*. Lublin 1972 s. 281-282 (maszynopis pracy doktorskiej. Archiwum KUL); S. Karsznia. *Przynależność do parafii katolickiej w nowym środowisku wielkomijskim*. Lublin 1973 s. 23 (maszynopis pracy doktorskiej. Archiwum KUL).

⁴³ Karsznia, jw. s. 419; Mariański. *Więź społeczna* s. 282.

gijnych jest wynikiem celowego doboru partnerów, a na ile sprawą przypadku. Przypuszcza się, że czynnik religijny może mieć większe znaczenie w kręgach koleżeńsko-przyjacielskich niż w relacjach sąsiedzkich. Prawdopodobnie jest to rola drugoplanowa, a nawiązywane stosunki zdeterminowane są głównie przez czynniki pozareligijne. Kontakty sąsiedzkie, koleżeńskie i przyjacielskie są określone pierwszorzędnie potrzebami towarzyskimi i społeczno-ekonomicznymi, a wtórnie tylko przynależnością parafialną⁴⁴.

Pozytywnym przejawem ludzkiego współżycia jest udzielanie sobie pomocy. Może ona być świadczona na zasadzie odpłatności albo bezinteresownie. Bardziej religijnie może być interpretowane świadczenie bezinteresownych usług. Pomoc udzielana „obcym” znajdującym się w potrzebie świadczy najbardziej o bezinteresowności, a być może także o kierowaniu się motywacją religijną. Dotychczasowe badania wskazują, że odsetek osób świadczących bezinteresowną pomoc bliźniemu jest wysoki (parafie miejsko-wiejskie 88,9 % i parafie miejskie 64,3 %) i zróżnicowany w zależności od konkretnego środowiska parafialnego. Najwyższy wskaźnik w tej sprawie osiągnęła pomoc udzielana rodzinie (parafie wiejskie 48,4 % i parafie miejsko-wiejskie 68,6 %) i sąsiadom (parafie wiejskie 16,8 % i parafie miejsko-wiejskie 52,7 %). Kategoria osób nieudzielających bezinteresownej pomocy ma wyższy wskaźnik w parafiach wielkomijskich (31,9 %) niż w parafiach miejsko-wiejskich (11,2 %). Wyniki dotyczące form bezinteresownej pomocy, udzielanej bliźnim w potrzebie, pochodzą tylko z parafii miejsko-wiejskich. Najwyższy wskaźnik osiągnęła pomoc fachowa (57,7 %), praca (58,9 %) i pomoc finansowa (32,3 %). Stosunkowo niski odsetek badanych udziela pomocy chorym (28,1 %) oraz pomocy w naturze (22,9 %).

W badaniach parafii wiejskich i wielkomijskich zwrócono uwagę na negatywne przejawy współżycia: konflikty i gniewy w rodzinie, sąsiedztwie i miejscu pracy. Zdecydowana większość parafian nie jest uwikłana w konflikty i gniewy (parafie wiejskie 75,7 % i parafie wielkomijskie 80,4 %). Przedmiotem konfliktów i gniewu są najczęściej szkody materialne, lokalizacja budynków, spory na tle plotek, posądzeń i zazdrości na bazie powodzenia życiowego itd. Wskaźnik konfliktów i gniewu w rodzinie jest wyższy niż w sąsiedztwie czy zakładzie pracy. Parafie wiejskie mają wyższy wskaźnik osób skłóconych niż parafie wielkomijskie (23,4 % – 17,6 %).

3. IDENTYFIKACJA Z DUCHOWIEŃSTWEM

Duszpasterstwo jest ukierunkowane na budzenie i rozwijanie u wiernych poczucia przynależności do Kościoła i parafii. Działalność duszpasterska może

⁴⁴ Karsznia, jw. s. 421-424; Mariański. *Więź społeczna* 284-286.

mieć jednak różną siłę oddziaływania. Zależy to od wielu czynników, a między innymi od przyjętej koncepcji duszpasterstwa i parafii, od modelu współpracy parafialnej i od charakteru kontaktów z wiernymi.

Różne są formy kontaktów księży z wiernymi. Szczególne znaczenie mają kontakty osobowe z parafianami. Ze względu jednak na duże rozmiary parafii księża mogą tylko w jakimś zakresie utrzymywać kontakty osobowe, a w jakimś zakresie pozostawać w kontaktach rzeczowych, formalnych.

W świetle dotychczasowych badań większość parafian wyraża potrzebę utrzymania kontaktów osobistych z księdzem (respondenci z parafii wiejskiej 76,2 %, z parafii miejsko-wiejskich 54,8 % i z parafii miejskich 57,5 %). Katolicy, wyrażający chęć nawiązania kontaktów osobistych z księżmi, podkreślali chęć pogłębiania problematyki religijnej, przedyskutowanie kwestii związanych z wychowaniem dzieci, a także potrzebę kontaktów o charakterze towarzyskim. Niechęć do spotkań z księżmi (11,8 % respondentów z parafii wiejskich, 32,8 % respondentów z parafii miejsko-wiejskich i 33,1 % respondentów z parafii miejskich) uzasadniano brakiem czasu, trudnościami w znalezieniu wspólnego tematu, niechęcią do kontaktów z księdzem poza kościołem, brakiem takiej potrzeby i zobojętnieniem religijnym.

Wskaźniki zasięgu i częstotliwości kontaktów parafian z duszpasterzem pochodzą tylko z parafii wiejskich i miejsko-wiejskich. W parafiach miejsko-wiejskich większy niż w parafiach wiejskich jest odsetek katolików, którzy nie spotykają się wcale z księdzem (2,9 % respondentów w parafiach miejsko-wiejskich). W parafiach wiejskich natomiast wyższy jest wskaźnik tych, którzy spotykali się z księdzem przed rokiem albo jeszcze dawniej (11,1 % respondentów w parafiach wiejskich oraz 7,6 % respondentów w parafiach miejsko-wiejskich)⁴⁵

Tradycyjną i najbardziej rozpowszechnioną formą kontaktu parafian z księdzem jest wizyta duszpasterska zwana kolędą. Wchodzi ona w zakres czynności religijnych, ale też do pewnego stopnia jest narzędziem kontroli parafialnej, kontrolą uczęszczania dzieci na katechizację, sprawdzeniem zeszytów od nauki religii, rozmowami na tematy religijne i parafialne, omawianiem udziału parafian w kulcie, szerzeniem niektórych form aktywności parafialnej itp. Przebieg jej przybiera czasem charakter czysto religijny, czasem bardziej towarzyski lub tylko formalny, w zależności od sytuacji w rodzinie i postawy księdza wizytującego, a niekiedy wzajemnych powiązań i znajomości. Badania prowadzone w czterech parafiach⁴⁶ wykazują, że wysoki jest odsetek rodzin przyjmujących księdza po kolędzie (średnio 93,1 %). 62,6 % badanych osób

⁴⁵ Badania prowadzone w Nowej Hucie wskazują, że większy odsetek respondentów spotkał się w ostatnim roku z katechetami (15 %) niż z proboszczem (8 %) (Karsznia, jw. s. 428).

⁴⁶ Chodzi tu o parafie: Nowa Huta, parafia farna w Płocku, parafię M. B. Częstochowskiej w Warszawie i parafię w Łapach.

wyraża opinię, że wizyty kolędowe zbliżają ich do parafii, a 23,8 % zajmuje stanowisko w tej sprawie negatywne.

Poczucie przynależności do parafii rozwija się nie tylko dzięki wizycie duszpasterskiej, ale także przez inne formy kontaktu wiernych z księżmi parafialnymi. Od tych kontaktów zależy w znacznym stopniu zainteresowanie problematyką parafialną oraz społeczną rolą księży parafialnych. O tym zainteresowaniu świadczy między innymi częstotliwość rozmów prowadzonych na temat księży i Kościoła. Badania prowadzone w parafiach wiejskich⁴⁷ wskazują, że 41,5 % respondentów prowadzi rozmowy o Kościele i księżach, a 16,8 % nie prowadzi takich rozmów. Na wsi znacznie większy jest odsetek respondentów, którzy rozmawiają o Kościele i księżach⁴⁸ bardzo często (32,2 %), natomiast w parafiach miejskich⁴⁹ wyższy jest wskaźnik respondentów, którzy tego rodzaju rozmowy prowadzą „rzadko” (47,1 %) lub „bardzo rzadko” (11,6 %). Jak wynika z relacji badanych, podejmowana w tych rozmowach problematyka dotyczy wygłoszonych kazań, rozkładu nabożeństw, zmian liturgicznych, katechizacji dzieci, aktualnych wydarzeń w Kościele i parafii, trudności w wychowaniu dzieci i młodzieży, wad i zalet księży itd.

Celem bliższego określenia stosunku wiernych do księży, w dotychczasowych badaniach pytano respondentów o przymioty najbardziej cenione oraz o cechy najbardziej krytykowane u księży⁵⁰. Wśród cech pozytywnych, jakich oczekują katolicy od księdza, najczęściej przytaczana jest gorliwość o chwałę Bożą, ludzkość i dobroć w postępowaniu z ludźmi, bezinteresowność w sprawowaniu posług religijnych oraz konsekwencja postępowania w stosunku do głoszonych zasad chrześcijańskich. W parafiach wiejskich bardziej akcentowana jest gorliwość o chwałę Bożą (27,2 % respondentów w parafiach wiejskich i 19,5 % w parafiach miejsko-wiejskich i 25,1 % w parafiach miejskich), natomiast w parafiach miejsko-wiejskich i miejskich ludzkość i dobroć w postępowaniu z ludźmi (41,6 % respondentów w parafiach miejsko-wiejskich, 41,1 % w parafiach miejskich i tylko 29,2 % w parafiach wiejskich). Cecha ta związana jest ze wzrostem procesów demokratyzacji we współczesnym świecie, a ludność miejska wykazała na tę cechę większą wrażliwość niż ludność wiejska.

Katolicy chcą widzieć w kapłanie głosiciela wiary, który daje przykład życia chrześcijańskiego. Jeżeli jego życie jest niezgodne z tymi założeniami i oczekiwaniami środowiska, to katolicy poddają je krytyce. W dotychczasowych badaniach najczęściej wysuwany zarzutami w stosunku do księży był

⁴⁷ Wyniki pochodzą z parafii: Berest, Jelonki, Iwonicz i Szczepankowo.

⁴⁸ Wyniki pochodzą z parafii Berest.

⁴⁹ Wyniki pochodzą z Płocka i Nowej Huty.

⁵⁰ Cechy uznane za pozytywne pozwalają na skonstruowanie tkwiącego w świadomości katolików modelu księdza. Model ten może być uzupełniony cechami zawartymi w krytyce księży i wysuwanych postulatach zmian.

materializm (31,9 % respondentów z parafii wiejskich, 36,7 % z parafii miejsko-wiejskich i 32,7 % z parafii miejskich) oraz rozbieżność między głoszonymi ideałami a faktycznym postępowaniem księży (23,9 % respondentów z parafii wiejskich i 20,2 % z parafii miejskich). W mniejszym stopniu respondenci zarzucali księżom brak gorliwości o chwałę Bożą (13,7 % respondentów z parafii wiejskich i 6,6 % z parafii miejskich), nieposzanowanie ludzi (3,9 % respondentów z parafii wiejskich, 4,1 % z parafii miejsko-wiejskich i 3,4 % z parafii miejskich) nierówne traktowanie parafian (4,3 % respondentów z parafii wiejskich, 5,4 % z parafii miejsko-wiejskich) itd.

Z akceptacją posługi kapłańskiej i identyfikacją parafian z duchowieństwem związany jest stosunek katolików do posiadania księdza w rodzinie. Wydaje się, że im częstsze jest pragnienie posiadania księdza w rodzinie i im bardziej to pragnienie jest motywowane religijnie, tym silniejsza jest akceptacja posługi kapłańskiej i tym wyższy stopień identyfikacji z duchowieństwem. W badanych parafiach zdecydowana większość respondentów pragnie posiadać księdza w rodzinie. Wskaźniki procentowe kształtują się w zależności od typu środowiska parafialnego. W parafiach wiejskich odsetek osób wyrażających chęć posiadania księdza w rodzinie (90,9 %) jest wyższy niż w parafiach miejsko-wiejskich (80,1 %) i dużo wyższy niż w parafiach miejskich (49,0 %). Spośród kilku motywacji najwyższą akceptacją respondentów cieszy się motywacja religijna posiadania księdza w rodzinie. Wskaźnik motywacji religijnej jest wyższy w przypadku parafii wiejskich (60,7 %) niż parafii miejsko-wiejskich (43,1 %) czy parafii miejskich (47,2 %). Na drugim miejscu wysuwano motywację rodzinną (17,1 % respondentów z parafii wiejskich, 20,9 % z parafii miejsko-wiejskich i 33,2 % z parafii miejskich), a dopiero po tym wysuwano motywy materialne i prestiżowe.

Chociaż zakres kontaktów księży z parafianami jest stosunkowo wąski, to jednak kontakty parafian z duchowieństwem mają większy wpływ na kształtowanie się więzi parafialnej i poczucie przynależności do parafii niż poczucie solidarności między parafianami. Duchowieństwo bowiem, ze względu na władzę hierarchiczną, organizowanie kultu, uświadamianie wiernych o ich związku z parafią oraz zachęcanie wiernych do włączania się w życie parafialne, odgrywa ważną rolę w kształtowaniu poczucia przynależności do parafii.

4. IDENTYFIKACJA Z PARAFIĄ

Chodzi tu o określenie stosunku parafian do parafii jako grupy religijnej, czyli o kolektywny aspekt identyfikacji z parafią. Zwrócimy tu uwagę na świadomość przynależności do parafii i na formy interakcji na rzecz parafii jako grupy religijnej.

a) Świadomość przynależności do parafii

Istnienie i działalność parafii związana jest z Kościołem i diecezją. Między nimi zachodzą powiązania i zależności o charakterze instytucjonalnym, organizacyjnym i teologicznym. Przynależność do parafii uwarunkowana jest stanem wiedzy o parafii i Kościele, znajomością zwierzchników religijnych różnych stopni oraz poczuciem przynależności do instytucji religijnych itd. Wszystkie te czynniki mają wpływ nie tylko na świadomość przynależności do parafii, ale także na pełniejsze uczestnictwo w jej życiu. Znajomość Kościoła i jego bieżących spraw może przyczynić się do spojenia parafian w jedną całość społeczną⁵¹.

Świadomość przynależności do parafii wiąże się ściśle z przynależnością do Kościoła, a także z wiedzą respondentów o Kościele. Parafia bowiem jest miejscem urzeczywistniania się Kościoła. Wyniki zgromadzone w zakresie wiedzy o Kościele dotyczą parafii wiejskich i miejsko-wiejskich. Największy odsetek respondentów wypowiada się, że Kościół to wspólnota wierzących (68,1 % parafie wiejskie i 73,1 % parafie miejsko-wiejskie), na dalszych miejscach znalazły się określenia, że Kościołem jest papież, biskupi i księża (13,6 % parafii wiejskich i 4,6 % z parafii miejsko-wiejskich) oraz że Kościół to instytucja strzegąca wiary i obyczajów (10,4 % z parafii wiejskich i 11,6 % z parafii miejsko-wiejskich) i Kościół to ogólnoswiatowa organizacja (8,7 % z parafii wiejskich i 6,5 % z parafii miejsko-wiejskich). W parafiach miejsko-wiejskich wyższy jest, niż w parafiach wiejskich, wskaźnik respondentów wypowiadających się, że Kościół to wspólnota ludzi wierzących. Parafie wiejskie mają natomiast większy procent respondentów opowiadających się za poglądem, że Kościół to papież, biskupi i księża. Przy innych określeniach Kościoła różnice procentowe są niewielkie dla obu typów parafii.

W badaniach pytano respondentów o poczucie przynależności do konkretnej parafii, diecezji, Kościoła w Polsce i Kościoła powszechnego. Wyniki badań w tej sprawie wskazują, że większość respondentów określa się przede wszystkim członkami parafii miejscowej. W parafiach wiejskich wskaźnik ten jest najwyższy (63 %), w parafiach miejsko-wiejskich wskaźnik jest średni (57 %) i w parafiach miejskich najniższy (45,3 %). W środowisku wiejskim parafia w wielu wypadkach traktowana jest jako wspólnota lokalna. Poczucie przynależności do parafii słabnie wraz z „otwarcie się” środowiska. Na drugim miejscu znaleźli się respondenci czujący się przede wszystkim członkami Kościoła powszechnego (19,2 % respondentów z parafii wiejskich, 24,5 % z parafii miejsko-wiejskich i 24,8 % z parafii miejskich). Odsetek osób identyfikujących się głównie z Kościołem powszechnym pozostaje, poza niektórymi parafiami, w prostej proporcji do „otwartości” środowiska społecznego. Im

⁵¹ Por. Mariański. *Więź społeczna* s. 304-305.

bardziej heterogeniczne środowisko społeczne, tym więcej osób deklaruje swoją przynależność do Kościoła powszechnego. Wydaje się, że tendencja ta związana jest ze spadkiem poczucia przynależności do własnej parafii. Na trzecim miejscu znalazła się kategoria respondentów, którzy akcentują przynależność do Kościoła w Polsce. Grupa ta jest liczniejsza w parafiach miejskich (18,1 %) i miejsko-wiejskich (14,5 %) niż wiejskich (12,3 %). Na czwartym miejscu znajdują się respondenci, którzy deklarują swą przynależność przede wszystkim do diecezji. Liczebność tych respondentów jest niewielka; nieco większa w parafiach wiejskich (6,6 %) niż miejskich (2,9 %) i miejsko-wiejskich (3,8 %). Oddzielną kategorię stanowią respondenci, którzy nie mają wyrobionego poczucia przynależności do instytucji religijnych albo je utracili. Wskaźniki procentowe tej kategorii osób są niewielkie i kształtują się w zależności od typu środowiska społecznego. W parafiach miejskich występuje dwukrotnie wyższy wskaźnik osób nie identyfikujących się z instytucjami religijnymi (7,6 %) niż w parafiach wiejskich (3,4 %) czy miejsko-wiejskich (3,5 %). W tym samym typie środowiska parafialnego można odnotować spore różnice, co świadczy, że czynniki społeczne, kulturowe, historyczne i duszpasterskie, kształtujące specyfikę poszczególnych parafii, wywierały wpływ na świadomość identyfikacji katolików z instytucjami religijnymi⁵².

Z identyfikacją respondentów z instytucjami religijnymi wiąże się znajomość przywódców religijnych różnych stopni. Osiągnięte w tym zakresie wyniki odnoszą się do parafii wiejskich i miejsko-wiejskich. Wynika z nich, że znajomość proboszcza i biskupa jest wyższa w parafiach wiejskich (77,2 % respondentów zna proboszcza i 41 % zna biskupa) niż miejsko-wiejskich. Odwrotną prawidłowość można odnotować w przypadku znajomości zwierzchników Kościoła w Polsce i Kościoła powszechnego. Respondenci z parafii miejsko-wiejskich osiągnęli wyższy wskaźnik znajomości ks. prymasa i ojca świętego niż respondenci z parafii wiejskich. Można z tego wnioskować, że parafianie wiejscy wykazują lepszą znajomość lokalnych zwierzchników religijnych, podczas gdy parafianie miejscy interesują się bardziej zwierzchnikami Kościoła w Polsce i Kościoła powszechnego.

Opierając się na dotychczasowych badaniach trudno jest określić w sposób wyczerpujący znajomość aktualnych wydarzeń parafialnych. Wydaje się, że można tu odnotować podobną prawidłowość, jak w przypadku znajomości zwierzchników religijnych. Parafianie wiejscy bardziej interesują się wydarzeniami parafialnymi niż parafianie miejscy. Czasem twierdzi się, że największe zainteresowanie budzą fakty odnoszące się do Kościoła powszechnego, mniejszą rangę zyskują wydarzenia kościelne w płaszczyźnie parafialnej. Szczególnie odnosi się do parafian miejskich. Być może tendencja ta jest wskaźnikiem przesuwania się zainteresowań problemami religijno-kościelnymi z wymiarów lo-

⁵² Por. Piwoński. *Religijność miejska* s. 298-299.

kalnych na ogólnokościelne. Wiąże się z tym zagadnienie funkcjonowania mechanizmów rozchodzenia się informacji w parafii. Zagadnienie to nie było dotychczas przedmiotem badań na szerszą skalę.

Poczucie przynależności do własnej parafii badano za pomocą 6-stopniowej skali intensywności (bardzo silne, silne, przeciętne, słabe, bardzo słabe i żadne). Skala ta tylko w przybliżeniu określa opinie, gdyż z konieczności stosuje niezbyt doskonałe jednostki pomiaru natężenia zjawisk psycho-społecznych. Oddaje ona jednak w sposób ogólny intensywność identyfikacji z parafią, od najwyższego zespolenia przez stopnie pośrednie aż do jej braku. Najwyższy stopień identyfikacji z parafią reprezentowany jest przez respondentów z parafii wiejskich (24,5 %) ⁵³, w mniejszym wymiarze przez respondentów z parafii miejsko-wiejskich (14,2 %) i w najmniejszym z parafii miejskich (11,1 %). Odwrotny kierunek dyferencji zaznacza się w przypadku słabego związku z parafią lub zupełnego braku poczucia przynależności. Najwyższy wskaźnik w tej mierze osiągnęli respondenci z parafii miejskich (poczucie przynależności określone jako „słabe” określiło 10,6 % respondentów, jako „bardzo słabe” 5,3 % i jako „żadne” – 9,2 %) i miejsko-wiejskich („słabe” – 12,1 %, „bardzo słabe” – 6,2 % i „żadne” – 0,5 %), a najniższy respondenci z parafii wiejskich („słabe” – 4,3 %, „bardzo słabe” – 2,1 % i „żadne” – 0,8 %). Największy odsetek respondentów określiło w 6-stopniowej skali intensywności jako „silne” (39,9 % respondentów z parafii wiejskich, 37,6 % z parafii miejsko-wiejskich i 22,8 % z parafii miejskich) i „przeciętne” (29,2 % respondentów z parafii wiejskich, 35,7 % z parafii miejsko-wiejskich i 39,6 % z parafii miejskich). Wydaje się, że zachodzące różnice pozostają w proporcji do otwartości środowiska.

Respondenci podkreślają, że źródeł silniejszej więzi z parafią należy szukać w przywiązaniu do parafii na skutek dłuższego pobytu na jej terenie, w przywiązaniu do księży pracujących w parafii oraz w atrakcyjności kościoła parafialnego. Rzadko powołują się respondenci na atrakcyjność wspólnoty parafialnej jako na źródło identyfikacji z parafią. Wśród czynników obojętności wobec własnej parafii najczęściej respondenci wymieniali: krótki pobyt na terenie parafii, częste zmiany księży w parafii, przekonanie, że wszystkie parafie są jednakowe oraz że członkostwo w Kościele nie musi być realizowane wyłącznie za pośrednictwem i na szczeblu parafialnym.

W życiu parafii ważną rolę odgrywa kościół parafialny jako ośrodek kultu i czynnik integrujący wspólnotę. Autodeklaracje respondentów w sprawie przynależności do parafii mogą być bardziej zrozumiałe w kontekście analizy przywiązania do świątyni parafialnej. Osiągnięte wyniki w sprawie przywiązania do kościoła parafialnego pochodzą z parafii wiejskich i miejskich. Wskazują one, że bardziej związani z kościołem parafialnym są respondenci z para-

⁵³ W ankietach określano jako „bardzo silne”

fii wiejskich (85,7 %) niż z parafii miejskich (52,1 %). Spora różnica występuje w kategorii katolików deklarujących brak przywiązania do kościoła parafialnego (5,1 % respondentów z parafii wiejskich i 16,3 % z parafii miejskich) oraz obojętnych na tę sprawę (6,7 % respondentów z parafii wiejskich i 29,9 % z parafii miejskich). Wydaje się, że przywiązanie do kościoła parafialnego i wskaźnik frekwencji w tym kościele kształtuje się w zależności od środowiska społecznego, liczby kościołów w tym środowisku, jakości świadczonych usług duszpasterskich oraz odległości od świątyni. To ostatnie odnosi się głównie do parafii wiejskiej, gdzie niektórzy katolicy mają bliżej do kościoła parafii sąsiedniej niż parafii własnej.

b) Formy interakcji na rzecz parafii

W badaniach zwracano uwagę na te formy działania, które stanowią podstawę tworzenia się więzi społecznej. W działaniach parafialnych biorą udział przede wszystkim ci katolicy, którzy interesują się parafią i jej życiem. Na zainteresowanie wiernych sprawami parafialnymi zwrócono uwagę w badaniach niektórych parafii wiejskich⁵⁴. Parafianie wiejscy w 82,6 % interesują się sprawami parafialnymi, a 16,2 % respondentów ma brak zainteresowań.

Podstawową interakcją parafialną jest uczestnictwo we mszy św.⁵⁵ Udział w tej praktyce nie zawsze na wymiar wspólnotowy. Badania socjologiczne prowadzone przez KUL dostarczają danych na temat częstotliwości i sposobu uczestniczenia we mszy św. Wyniki te pośrednio rzutują na motywacje uczestnictwa.

W każdej parafii jest grupa katolików przywiązanych do Kościoła. Msza św. jest dla nich wartością, którą szczególnie cenią. Udział w niej jest wyrazem ich wewnętrznej postawy religijnej. Stan praktykujących w każdą niedzielę jest wysoki tak w parafiach miejskich (59,5 %), jak i wiejskich (55,1 %). Na odpowiedziach respondentów mogła tu w pewien sposób zaważyć tendencja do zawyżania danych dotyczących udziału w praktykach religijnych albo opuszczanie mszy św. z przyczyn, które uważają oni za wystarczające racje do zwolnienia z obowiązku niedzielnego. Parafianie ci są przekonani, że mimo opuszczania niedzielnej mszy św. są katolikami praktykującymi systematycznie. Grupa katolików uczestniczących we mszy św. niesystematycznie i rzadko ma swoich przedstawicieli we wszystkich typach parafii, przy czym odsetek tej kategorii parafian jest wyższy w parafiach miejskich i miejsko-wiejskich niż wiejskich. W parafiach wiejskich zachodzi spora różnica w wynikach dotyczących parafian pracujących w PGR⁵⁶ i zamieszkałych we wsiach. Respon-

⁵⁴ Wyniki pochodzą z badań prowadzonych w parafiach: Biała Stara, Jelonki, Iwonicz i Szczepankowo.

⁵⁵ P in. *La paroisse catholique* s. 19-20; Piwowski. *Parafia katolicka jako grupa społeczna* s. 46.

⁵⁶ Wyniki pochodzą z badań w PGR: Dzierzgoń, Łaski Lubuskie, Olecko i Stary Przylep.

denci z PGR osiągnęli znacznie niższe wskaźniki w uczęszczaniu na mszę św. w każdą niedzielę (17,4 %) albo 2-3 razy w miesiącu (34,7 %) w stosunku do respondentów zamieszkałych we wsiach (w każdą niedzielę 55,1 % oraz 2-3 razy w miesiącu 34,7 %). W kategorii parafian uczestniczących na mszę św. raz w miesiącu albo tylko w wielkie święta respondenci z PGR osiągnęli znacznie wyższe wskaźniki (18,6 % i 28,8 %) niż respondenci zamieszkali na wsi (9 % i 4,3 %). Katolicy nie uczęszczający wcale na mszę św. osiągnęli wyższy wskaźnik w parafiach miejskich 4,5 % niż w parafiach wiejskich (2,4 %).

Z częstotliwością wiąże się sposób uczestnictwa we mszy św. Wymienia się trzy sposoby uczestnictwa we mszy św.: wspólnotowo-ekspresywny, indywidualno-instrumentalny i wspólnotowo-symboliczny⁵⁷. Każdy z tych sposobów prowadzi do innych rezultatów⁵⁸.

Wyniki badań dotyczących sposobów uczestnictwa we mszy św. pochodzą z parafii wiejskich i miejskich. Większość respondentów w obu typach parafii najchętniej podczas mszy św. modli się wspólnie z innymi uczestnikami (63,9 % respondentów z parafii wiejskich i 58,2 % respondentów z parafii miejskich). Nie wiadomo tylko dokładnie, co respondenci rozumieją przez modlitwę wspólną. Prawdopodobnie chodzi im o wspólne odmawianie tekstów mszalnych i włączenie się w śpiew liturgiczny. Odsetek respondentów modlących się indywidualnie podczas mszy św. jest trzykrotnie wyższy w parafiach miejskich (35,9 %) niż w parafiach wiejskich (12,1 %). Wśród korzyści z udziału we mszy św. najczęściej wymieniano: spokój wewnętrzny i zadowolenie ze spełnionego obowiązku, kontakt z Bogiem, pomoc w życiu, umocnienie i pogłębienie wiary. Wydaje się, że wymieniane korzyści wskazują na motywacje indywidualistyczne respondentów. Przy motywacji zaś indywidualistycznej modlitwa wspólna, jak i indywidualna mało wnosi do budowania klimatu wspólnoty eucharystycznej. Sam udział we mszy św. przedstawia się rozmaicie, w zależności od poszczególnej parafii, godziny odprawiania mszy św., składu osobowego uczestników, profilu duszpasterstwa parafialnego itd. Udział we mszy św. zależy w pewnym stopniu od tego, z kim katolicy uczestniczą we mszy św. Wyniki badań w tym zakresie pochodzą tylko z parafii wiejskich i wskazują, że największy odsetek respondentów uczęszcza na mszę św. z najbliższą rodziną (53,7 %), na drugim miejscu znaleźli się respondenci uczęszczający sami na mszę św. (28,0 %), na trzecim miejscu respondenci uczęszczający z sąsiadami (16,2 %) i na czwartym miejscu respondenci uczęszczający ze znajomymi (14,1 %).

⁵⁷ P i n. *La paroisse catholique* s. 107; P i w o w a r s k i. *Religijność wiejska* s. 258 nn.

⁵⁸ Sposób wspólnotowo-ekspresyjny przyczynia się do wzmocnienia parafii – wspólnoty lokalnej. Sposób indywidualno-instrumentalny prowadzi do zaspokojenia indywidualnych potrzeb religijnych uczestników mszy św. Sposób wspólnotowo-symboliczny służy tworzeniu się nowej wspólnoty o charakterze ściśle religijnym.

Ważne miejsce przypisywano w badaniach praktykom zbiorowym jako interakcjom w płaszczyźnie religijnej. Praktyki te traktowano jako czynności wspólnogrupowe, wykonywane z inicjatywy i w ramach parafii jako grupy religijnej. Z praktyk zbiorowych uwzględniano przede wszystkim: procesje, pielgrzymki, różaniec, nabożeństwo majowe i pasyjne itd. Wyniki badań wskazują, że najbardziej uczęszczaną praktyką zbiorową są procesje. Urządza się je kilka razy w roku. Różnice procentowe udziału respondentów w procesjach są niewielkie dla poszczególnych typów parafii (respondenci z parafii wiejskich 72,1 %, parafii miejsko-wiejskich 63,9 %, parafii miejskich 75,1 %). Wskaźniki udziału w pielgrzymkach (parafie wiejskie 14,5 %, miejsko-wiejskie 13,9 % i miejskie 4,9 %) i nabożeństwie różańcowym (parafie wiejskie 23,7 %, miejsko-wiejskie 13,7 % i miejskie 15,2 %) są kilkakrotnie niższe w procesjach. Wyniki uczestnictwa w nabożeństwie majowym i pasyjnym pochodzą tylko z parafii miejskich i wynoszą w przypadku nabożeństwa majowego 32,7 % i nabożeństwa pasyjnego 41,6 %.

Na specjalną uwagę zasługują badania dotyczące ofiarności finansowej katolików i ich pomocy osobistej w pracach podejmowanych przez parafię. Chodzi tu o ofiary na utrzymanie duchowieństwa, jak też składki na kult, utrzymanie świątyni, budynków parafialnych itd. Poza ofiarami pieniężnymi, parafianie mogą świadczyć osobistą pomoc w działaniach podejmowanych na rzecz i na terenie parafii. Chociaż ofiarność pieniężna, jak też udział w działaniach społeczno-religijnych nie zawsze są przez parafian religijnie motywowane, to jednak można powiedzieć, że są one ważnym wskaźnikiem określającym poczucie więzi z całą parafią. Osiągnięte wyniki badań w tej sprawie pochodzą ze wszystkich interesujących nas typów parafii. Wyniki te informują, że katolicy wszystkich badanych parafii biorą udział w wymienionych rodzajach współpracy z parafią. Intensywność tej współpracy zależy nie tylko od typu środowiska parafialnego, ale także od specyfiki poszczególnej parafii. Najbardziej upowszechnioną formą współpracy są składki na tacę. Ta forma współpracy ma wysokie wskaźniki we wszystkich typach parafii (parafie wiejskie 74,1 %, parafie miejsko-wiejskie 71,8 % i parafie miejskie 81,5 %). W mniejszym stopniu biorą udział katolicy w innych rodzajach świadczeń pieniężnych, jak: pokrycie kosztów związanych z remontami, zakup rzeczy do kościoła itd. Udział katolików w pokryciu kosztów związanych z remontami (50,3 % respondentów z parafii wiejskich, 38,5 % z parafii miejsko-wiejskich i 23,5 % z parafii miejskich) ma szerszy zakres niż udział w zakupie rzeczy do kościoła (parafie wiejskie 34,1 %, parafie miejsko-wiejskie 41,6 % i parafie miejskie 6,4 %). Znacznie niższe wskaźniki osiągnął udział katolików w akcji miłosierdzia organizowanej na terenie parafii. W tej formie współpracy parafie wiejskie (13,9 %) i parafie miejsko-wiejskie (13,5 %) osiągnęły wyższe wskaźniki niż parafie miejskie (7,6 %). W niewielkim stopniu deklarują respondenci pomoc osobistą na rzecz parafii, przy czym występują tu różnice

w poszczególnych typach parafii. Wskaźniki procentowe dla parafii wiejskich (29,1 %) są dwukrotnie wyższe niż dla parafii miejsko-wiejskich (15,2 %) i parafii miejskich (11,1 %). Respondenci z parafii wiejskich, mieszkający w PGR, osiągnęli najniższe wskaźniki w zakresie udziału w akcji miłosierdzia (2,0 %) i pomocy osobistej na rzecz parafii (5,0 %).

Wyniki badań z Puław i Płocka wskazują, że w parafiach tych jest wiele osób, które wcale nie angażują się w sprawy parafialne (Puławy 42,5 %, Płock 21,4 %)⁵⁹

Czynnikiem określającym poczucie przynależności do parafii jest udział katolików w ugrupowaniach religijnych. W parafiach, w których prowadzono badania, działają zespoły aktywu parafialnego. Należą do nich: rada parafialna, kółka różańcowe, Trzeci Zakon św. Franciszka, bractwa, zespoły liturgiczne, zespoły katechetyczne, ministranci, biel, grupy oazowe itd. Aktywność wymienionych zespołów najczęściej sprowadza się do wspólnej modlitwy, pomocy przy sprawowaniu kultu, dawania dobrego przykładu, udziału w pewnych formach pracy dobroczynnej itd.

W badaniach niektórych parafii wiejskich i miejsko-wiejskich⁶⁰ zwrócono uwagę na gotowość udziału katolików w ugrupowaniach mających na celu doskazywanie religijne w zakresie Pisma św., szerzenie apostołstwa, prowadzenie akcji charytatywnej, dyskusowanie aktualnych zagadnień w Kościele. Respondenci parafii wiejskich prawie we wszystkich grupach osiągnęli wyższe wskaźniki niż respondenci z parafii miejsko-wiejskich. Najwyższe wskaźniki osiągnęli respondenci wyrażający pragnienie uczestniczenia w grupach dyskusujących o aktualnych zagadnieniach w Kościele (parafie wiejskie 39,3 % i parafie miejsko-wiejskie 29,3 %) w grupach stawiających za cel pogłębienie życia religijnego (parafie miejsko-wiejskie 33,8 % i parafie wiejskie 31,9 %), w grupach doskazywania religijnego w zakresie Pisma św. (parafie wiejskie 33,2 %, parafie miejsko-wiejskie 22,9 %). Stosunkowo niskie wskaźniki osiągnęli respondenci wyrażający chęć uczestniczenia w grupach religijnych stawiających za cel szerzenie apostołstwa (parafie wiejskie 10,5 % i parafie miejsko-wiejskie 10,4 %) i w grupach prowadzonych działalność charytatywną (parafie wiejskie 6,1 % i parafie miejsko-wiejskie 3,9 %).

Porównanie przedstawionych wyników badań pozwala na sformułowanie pewnych wniosków i prawidłowości⁶¹:

⁵⁹ Por. Piwoński. *Religijność miejska* s. 308.

⁶⁰ Chodzi tu o następujące parafie wiejskie: Iwonicz, Szczepankowo i parafie miejsko-wiejskie: Łapy, Łęczna, Ostrów Mazowiecka i Suwałki.

⁶¹ Trudności z doбором wskaźników dla wszystkich parafii oraz związane z tym trudności w porównywalności wyników badań pomniejszają szansę sformułowania wniosków.

– Przynależność do parafii nie przedstawia się jednakowo tak w zakresie świadomości, jak i w płaszczyźnie uczestnictwa w interakcjach parafialnych i identyfikacji z parafią. Przynależność do parafii na obu płaszczyznach kształtuje się na wyższym poziomie w parafiach wiejskich niż w parafiach miejskich. Katolicy parafii miejsko-wiejskich w większości kwestii szczegółowych osiągnęli wyniki pośrednie między wynikami parafian wiejskich i miejskich.

– W parafiach wiejskich poczucie przynależności rozwija się bardziej w płaszczyźnie kulturowo-społecznej, w środowisku zaś miejskim przynależność do parafii kształtuje się więcej w płaszczyźnie religijnej.

– Fakty rozluźniania się więzi sąsiedzkiej, kurczenia sfery wzajemnych kontaktów i występowania negatywnych przejawów zachowań moralnych może, ale nie musi oznaczać zaniku ducha chrześcijańskiego w środowisku. Do zmiany w stosunkach międzyludzkich przyczynia się także, a nawet przede wszystkim, zmiana w warunkach obiektywnych kształtowanych przez nową cywilizację. Wieś coraz bardziej zbliża się do środowiska miejskiego. W środowisku miejskim natomiast mniejszy wpływ na relacje międzyludzkie wywierają czynniki geograficzne i biologiczne, decydujący jest wolny wybór, zainteresowanie i miejsce pracy. Ludzie w mieście utrzymują kontakty ze społecznym dystansem. Parafianin miejski ukazuje się często jako niezależny od parafii w wyborze przyjaciół i kolegów. Ludzie środowiska miejskiego nie oceniają siebie nawzajem w kategoriach członkostwa parafialnego.

– Parafianie wiejscy mają lepszą znajomość lokalnych zwierzchników religijnych i wydarzeń parafialnych, podczas gdy parafianie miejscy wykazują większą znajomość zwierzchników i wydarzeń Kościoła w Polsce i Kościoła powszechnego.

– We wszystkich typach parafii jest wysoki odsetek parafian uczestniczących we mszy św. niedzielnej i opowiadających się za wspólnotowym sposobem uczestniczenia w liturgii eucharystycznej. Rozumieją oni ten sposób uczestniczenia jako wspólne odmawianie tekstów mszalnych i włączenie się w śpiew liturgiczny.

– Najbardziej upowszechnioną formą współpracy z parafią są działania społeczno-religijne i ofiarność finansowa. We wszystkich typach parafii najwyższe wskaźniki osiągnęło składanie ofiar na tacę. W innych rodzajach świadczeń finansowych na rzecz parafii (koszty inwestycji parafialnych, zakup rzeczy do kościoła, utrzymanie duchowieństwa) parafianie wiejscy są bardziej ofiarni niż parafianie miejscy. Niezbyt wysokie wskaźniki osiąga udział osobisty parafian w działaniach podejmowanych na rzecz parafii, przy czym i w tej sprawie parafianie wiejscy są bardziej ofiarni niż parafianie miejscy. Dla wszystkich typów parafii można odnotować jednak wspólną tendencję, że katolicy są raczej skłonni do świadczenia jednorazowej pomocy na rzecz parafii niż do systematycznej współpracy w formie zorganizowanej.

– Wydaje się, że przedstawione wyniki badań ujawniają wachlarz zmiennej intensywności przynależenia do parafii. Skala intensywności zawiera na jednym biegunie przynależność czysto deklarowaną – formalną, a na drugim znajduje się pełna identyfikacja z parafią, tak na płaszczyźnie interakcji, jak i świadomości. Między tymi biegunami jest wiele stopni pośrednich.

Zagadnienie przynależności do parafii byłoby z pewnością wszechstronniej ukazane, gdyby obok środowiska społecznego uwzględniono inne czynniki determinujące poczucie przynależności do parafii, takie jak: wiek, płeć, wykształcenie, struktura zawodowa, cechy społeczne i demograficzne badanych. Może to stanowić temat dla dalszych syntetycznych opracowań.

SOZIALES MILIEU UND PFARREIZUGEHÖRIGKEIT IM LICHT SOZIOLOGISCHER UNTERSUCHUNGEN AN DE KUL

Zusammenfassung

Untersuchungen zur Zugehörigkeit zu verschiedenen Pfarreitypen in Polen werden an der KUL seit einer Reihe von Jahren durchgeführt. Diese Studien warten auf ein Resümee im Mikro- und Makromaßstab. Der vorliegende Artikel ist der Versuch einer Synthese der bisherigen Zugehörigkeitsuntersuchungen an de KUL; er stützt sich auf die Methode der Sekundäranalyse. Trotz der mit der Auswahl der Kennziffern für alle Pfarreitypen und die Vergleichbarkeit der Untersuchungsergebnisse verbundenen Schwierigkeiten ist der Versuch einer Synthese zweckdienlich, da er das Aufzeigen einer breiteren Perspektive ermöglicht, die nicht nur von theoretischer, sondern auch von seelsorge-rischer Bedeutung ist.

Der Autor des Artikels signalisiert die vielen Aspekte der Zugehörigkeit, entwickelt und analysiert die Pfarreizugehörigkeit jedoch vom soziologischen Gesichtspunkt aus. Von den drei verschiedenen Ebenen der Pfarreizugehörigkeit – Kultur, Interaktion und Bewußtsein – konzentriert er sich wegen des beschränkten Rahmens des Artikels auf die beiden letzten. Im Rahmen dieser beiden Zugehörigkeitsebenen werden die Fragen der Identifikation mit den Angehörigen der Pfarrei, mit der Geistlichkeit und der Pfarrei als ganzes berührt.

Die Vergleichsebene bilden drei Typen des Pfarreimilieus: die Pfarreien auf dem Dorf, die ländlich-städtischen Pfarreien und die Stadtpfarreien. Der Vergleich der Untersuchungsergebnisse läßt den Schluß aufkommen, daß sich die Pfarreizugehörigkeit auf dem Gebist des Bewußtseins und der Ebene der Teilnahme an den Interaktionen der Pfarrei und der Identifikation mit der Pfarrei nicht in gleicher Weise darstellt. Die Zugehörigkeit zur Pfarrei gestaltet sich auf beiden besprochenen Ebenen in den Landpfarreien auf einem höheren Niveau als in den Stadtpfarreien. Die landstädtischen Pfarreien erreichen in den meisten Detailfragen mittlere ergebnisse zwischen den ländlichen und den städtischen Pfarreien.

In den Landpfarreien entwickelt sich das Zugehörigkeitsgefühl mehr auf der kulturell-gesellschaftlichen Ebene, im städtischen Milieu dagegen gestaltet sich die Zugehörigkeit mehr auf der religiösen Ebene. Im dörflichen Kontext haben die geographischen und biologischen Faktoren größeren Einfluß auf die zwischenmenschlichen Beziehungen als in der Stadt, und in der Stadt ist die freie Wahl und die Umwelt der Arbeit entscheidender als auf dem Lande. Die Angehörigen der Landpfarreien kennen ihre lokalen religiösen Vorgesetzten besser, während die Angehörigen der Stadtpfarreien die Vorsteher der Kirche in Polen und der Weltkirche besser kennen.

In allen Pfarreitypen gibt es einen hohen Prozentsatz an Gemeindegliedern, die an der Sonntagsmesse teilnehmen und sich für die gemeinschaftliche Teilnahme an der eucharistischen Liturgie aus-

sprechen. Darunter verstehen sie das gemeinsame Hersagen der Messtexte und die Teilnahme am liturgischen Gesang.

Die Intensität der Teilnahme an verschiedenen Formen der Zusammenarbeit mit der Pfarrei hängt nicht nur vom Typ des Pfarreimilieus ab, sondern auch von der Spezifik der einzelnen Pfarrei. Die verbreitetste Form der Zusammenarbeit mit der Pfarrei ist das Kollektenopfer. Was andere Arten finanzieller Leistungen für die Pfarrei betrifft (mit Pfarreiinvestitionen verbundene Kosten, Ankauf von Gegenständen für die Kirche), so sind die Angehörigen der Landpfarreien freigiebiger als die Angehörigen der Stadtpfarreien. Eine nicht sehr hohe Kennziffer erreicht der persönliche Anteil der Gemeindeglieder an den für die Pfarrei unternommenen Aktivitäten, wobei auch in dieser Frage die Angehörigen ländlicher Pfarreien opferfreudiger sind als die städtischer. Es läßt sich jedoch eine für alle Pfarreitypen gemeinsame Tendenz konstatieren, nämlich daß die Katholiken eher zu einmaliger Hilfeleistung geneigt sind als zu systematischer Zusammenarbeit in organisierter Form.